Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

ДИПЛОМНА РОБОТА
бакалавра

з теми:

ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙ БЛАГОДІЙНОЇ ТА МЕЦЕНАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Виконала: студентка IV курсу, групи IstP1-B22
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
за ОПП Середня освіта (Історія та Правознавство)
Стоцька Дарина Сергіївна

Керівник: Степанков Віталій Валерійович
Кандидат історичних наук, старший викладач

Рецензент_____

Кам’янець-Подільський, 2026 року

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерела дослідження.....6
РОЗДІЛ 2. Благодійність як соціокультурний феномен та її репрезентація у шкільній історичній освіті….....10
РОЗДІЛ 3. Українське благодійництво і меценатство X–XIX ст. у контексті викладання історії України.....18
3.1. Формування традицій благодійництва та меценатства в Україні від Русі до козацької доби та їх висвітлення у шкільному курсі історії
3.2. Благодійництво і меценатство в Україні XIX століття: суспільна трансформація та потенціал вивчення у шкільному курсі історії
РОЗДІЛ 4. Еволюція української благодійницької традиції у XX – XXI століттях і її використання в навчанні історії.....32
4.1. Трансформація української благодійницької традиції у XX столітті
4.2. Інституційно-правові засади та сучасна практика благодійництва в Україні
ВИСНОВКИ …….....46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....50

ВСТУП

Актуальність теми. Благодійницька діяльність в Україні розвивалася майже безперервно ще з X століття і залишається важливою й по наші дні. Така соціальна активність людей виражалася у різних формах – меценатстві, філантропії та волонтерстві й поступово почала набувати певних рис, які врешті перетворились на своєрідну традицію. Благодійництво було не лише яскраво вираженим у періоди бездержавності, а й стимулювало розвиток національного мистецтва, ідентичності та інших духовних і матеріальних цінностей, зрештою ставши постійним елементом суспільної культури українців. Крім того, благодійницька діяльність в Україні, особливо від початку російсько-української війни у 2014 р., неодноразово допомагала рятувати життя громадян та відстоювати незалежність країни.

Відтак, дослідження традицій благодійності та меценатства як одних із чинників, що сприяли збереженню української культури та державницької ідеї постає важливим і з огляду на тривалу війну, і збереження історичної пам'яті про діяння наших предків. Разом із тим, вважаємо за необхідне проводити подальше висвітлення даної теми у закладах освіти в Україні з метою передачі знань підростаючим поколінням про благодійництво та заохочення до продовження національної традиції благодійної діяльності.

Об'єкт дослідження – суспільна діяльність благодійного характеру, що існувала та розвивалась на українських землях у межах різних історичних періодів.

Предмет дослідження – сформовані впродовж століть українські традиції благодійницької діяльності представлені у різних її формах (меценатство, філантропія, волонтерство).

Мета роботи – висвітлення вважливості збереження та розвитку української традиції благодійництва та її репрезентація для здобувачів освіти на уроках історії України.

Завдання роботи:

- окреслити загальні риси благодійної діяльності у різних її проявах – меценатство, філантропія, волонтерство;
- вказати на потребу вивчення учнями української благодійницької традиції в шкільному курсі історії України та її перспективи;
- з'ясувати яким чином формувалась та розвивалась благодійність як соціальне явище на українських землях впродовж X-XXI століть;
- зазначити, якими були благодійні внески низки українських діячів різних часових періодів та українського народу загалом й вказати на їхню значущість для держави.

Хронологічні межі роботи – від зародження благодійництва як однієї зі сфер суспільної діяльності, яка сформувалася із поширенням процесу християнізації Русі-України у 988 р. й до 2025 р., що припадає на період розгортання масштабів благодійної діяльності в Україні під час російсько-української війни.

Географічні межі дослідження – українські землі, що в різні історичні періоди були представлені такими державами як: Русь-Україна, Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Російська імперія, сучасна Україна.

Методи дослідження – загальнонаукові (об'єктивності та причинності, аналіз, синтез, узагальнення, діалектичний метод), спеціально-історичні (принцип історизму, історико-генетичний) та спеціально-правові методи дослідження (формально-юридичний). Також застосовані загальнонаукові методологічні принципи. Крім того, були використані міждисциплінарні методи дослідження, зокрема соціологічний та статистичний.

Практичне значення роботи – зібрану та проаналізовану в роботі інформацію можна використовувати для підготовки до практичних занять і лекцій з історії України, використовувати на уроках історії України та при написанні дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були апробовані у публікації авторки [40], а також під час наукової

конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2025-2026 навчальному році (8 квітня 2026 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Історіографія проблеми благодійної та меценатської діяльності в Україні, характеризується значною кількістю наукових робіт, у яких відображено різноманітні підходи до його осмислення як складного соціального, культурного, історичного та правового явища, а також висвітлено окремі акти доброчинності українських діячів різних періодів. Зауважимо, що вагоме місце у сучасному науковому дискурсі посідають дослідження, які висвітлюють витоки вітчизняного благодійництва, його еволюцію на українських землях упродовж X–XXI століть, а також акцентують на ролі меценатства, філантропії та волонтерства у збереженні національної культури, мови й ідентичності.

Водночас слід констатувати, що на сучасному етапі розвитку історичної науки кількість комплексних досліджень, у яких благодійництво розглядається не лише як історичне явище, але й як складова сучасного освітнього процесу, зокрема шкільного курсу історії України, залишається обмеженою. Натомість у науковому обігу накопичено значний масив праць, що висвітлюють окремі аспекти благодійної діяльності на теренах України в різні періоди, теоретичні засади даного суспільного явища, його історичний розвиток та правове регулювання. Серед них варто виокремити дослідження Л. Азарцевої [11], О. Донік [17], Ф. Ступака [40], Н. Романюк [31; 32], М. Слабошпицького [38], А. Жеребила [19], М. Житника [20], Р. Сербина [35; 36; 37], О. Тищенка [43], а також праці О. Дзюбана [16], Р. Захарчука [21], О. Ільїна [22], Н. Колосової [23], О. Кравченко і О. Матроса [24], А. Нарадько [27], Н. Супрун [42], В. Фесенка [44], Т. Шлепакової [45] та інших науковців. У зазначених працях розглядаються як теоретичні, так і суто історичні складові благодійної діяльності, що у своїй сукупності дозволяє відтворити цілісну картину становлення та розвитку доброчинності в Україні.

Проведений історіографічний аналіз засвідчує, що одним із провідних напрямів дослідження є теоретико-методологічне й правове осмислення сутності

благодійництва. Зокрема, у працях Р. Сербина [35; 36; 37] здійснено ґрунтовний аналіз співвідношення понять «благодійна діяльність» і «меценатство», визначено їх юридичний зміст і особливості функціонування в сучасному правовому полі. Подібна проблематика розглядається також у роботах С. Матяжа [25], Р. Захарчука [21], де здійснено аналіз змісту благодійної та волонтерської діяльності. Соціально-філософські аспекти благодійності знайшли відображення у працях М. Житника [20], Л. Северин-Мрачковської [34], а також О. Ільїна [22], які також підкреслюють її морально-етичну природу та зв'язок із системою суспільних цінностей.

Варто зауважити, що важливим напрямом у сучасній українській історіографії є дослідження історичного розвитку вітчизняного благодійництва у періоди бездержавності. Зокрема, у своїй праці О. Донік [17] проаналізував особливості благодійної діяльності у XIX – на початку XX століття, окреслив її основні форми та напрями. Комплексний підхід до вивчення цієї проблематики простежується у дисертаційному дослідженні Ф. Ступака [41], а також у монографії А. Нарадько [27], де благодійність розглядається як складова системи суспільної опіки та освітньої сфери. Значну увагу дослідники приділяють і регіональним аспектам розвитку доброчинності, що знайшло відображення у працях Л. Баличевої [12], А. Дорошевої [18], І. Грєбцової [15].

Окрему групу становлять дослідження, присвячені благодійній та меценатській діяльності як важливому чиннику розвитку вітчизняної культури, освіти та спорту. Зокрема, у роботі О. Дзюбана [16] висвітлено роль благодійництва у розвитку спортивної сфери, а у працях Н. Колосової [23] та В. Фесенка [44] проаналізовано європейський досвід меценатства та перспективи його розвитку в Україні. Своєю чергою, дослідження О. Кравченка та О. Матроса [24] дозволяє розглянути благодійність у ширшому контексті соціальної роботи.

Разом із тим, контексті особливої уваги заслуговують праці В. Москаленко [26] та А. Святенко [33], що висвітлюють доброчинну діяльність такої визначної історичної постаті як Івана Мазепи, чия меценатська діяльність стала важливим

чинником розвитку української культури та духовності. Водночас дослідження Д. Сергієнка [39], С. Щербини й В. Красюка [46], а також Н. Супрун [42] розкривають благодійну діяльність представників української еліти, зокрема родин Терещенків, Галаганів та інших підприємницьких родин. Більш узагальнений характер має праця М. Слабошпицького [38], у якій представлено широку підбірку українських меценатів, а їхню діяльність представлено як важливе для розвитку нашого народу історико-культурне явище.

Суттєву частину історіографії становлять дослідження, присвячені благодійності в умовах кризових історичних періодів. Зокрема, у працях Т. Герасимова [14] та Л. Рожкової [30] розглянуто розвиток благодійної діяльності в умовах Першої світової війни, коли доброчинність набула масового характеру. Окремий напрям становлять дослідження, які стосуються сучасного етапу розвитку української благодійності. У цьому контексті важливе значення мають праці Г. Олійника та О. Масловської [28], а також статистичні матеріали й дослідження вітчизняної благодійної організації Zagoriy Foundation («Фонд родини Загорій») [47; 48], які дозволяють оцінити рівень розвитку волонтерського руху та благодійництва в незалежній Україні.

Важливе місце в історіографії займають праці щодо правового забезпечення благодійної діяльності в нашій країні. Зокрема, у своїх роботах І. Гальчич [13] та О. Тищенко [43] проаналізували державну політику у цій сфері. Крім того, питання практичної реалізації меценатства та перспектив, які воно здатне надати висвітлено у роботі Т. Шлепакової [45]. Окремий напрям становлять більш загальна праця з історії України, зокрема дослідження М. Пасічника [29], що дозволяє розглянути українську традицію благодійництва у широкому історичному контексті.

Вагоме місце у дослідженні займає джерельна база, яка включає нормативно-правові акти, документальні збірники та публікації історичних документів. Провідне значення серед них має Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [1], який визначає правові засади функціонування благодійних організацій і меценатства. Закони «Про

волонтерську діяльність» [2], «Про гуманітарну допомогу» [3], «Про культуру» [4] та «Про соціальні послуги» [5] дозволяють простежити взаємозв'язок благодійництва із соціальною та культурною сферами. Важливими для дослідження джерелами є також підзаконні акти та законопроєкти. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України [7], яка висвітлює механізми отримання благодійних внесків державними установами та законопроєкт щодо меценатської діяльності у сфері культури [8], який відображає сучасні тенденції розвитку законодавства у цій галузі.

Важливе значення для дослідження мають документальні збірники та публікації історичних джерел. Збірник документів О. Надтоки [6], присвячений Українській революції 1917–1921 рр., містить матеріали, що у волянсіях відображають суспільно-політичні процеси доби та участь громадськості у підтримці національного руху. Цінними джерелами також є праці М. Сергійчука [9; 10], у яких опубліковано статті, листи й документи Симона Петлюри. Вони дозволяють простежити роль української політичної еліти у розвитку національної благодійної традиції, а також підтримці культурних та суспільних ініціатив у період визвольних змагань.

Висновок до розділу 1

Таким чином, значну роль у нашому дослідженні відіграє історіографія та джерельна база, які включають нормативно-правові акти, документальні збірники, монографії, наукові статті та результати соціологічних досліджень. Їхнє комплексне використання здатне забезпечити можливість всебічного аналізу благодійної діяльності як важливого історичного та актуального на сьогодні явища в житті українського народу. Підсумовуючи, також зауважимо, що історіографія досліджуваної проблеми є достатньо розгалуженою та репрезентує різні наукові підходи – історичний, соціальний, правовий і теоретико-методологічний. Отже, вказана джерельна база та історіографічні напрацювання створюють належні передумови для комплексного дослідження традицій благодійної та меценатської діяльності в Україні та їхнє використання в сучасному освітньому процесі.

РОЗДІЛ 2
БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

В сучасному глобалізованому світі суспільство нерідко потерпає від соціального розшарування, економічних та військово-політичних криз, а також поширення байдужості до національно-культурних цінностей і традицій. При цьому, значні втрати у вказаних сферах зазнають ті держави, що стоять на шляху розвитку та розбудови власної культурної, політичної, правової й соціально-економічної систем. Відтак, в умовах глобалізації доволі складні та клопітливі у своїй реалізації процеси державотворення чи перебудови вже наявних інституцій, до всього, ще й ускладнюються порушенням внутрішньої стабільності в соціумі та взаємозалежністю країн світу між собою.

Дана ситуація не оминула й Україну, що перебуває в стані війни та намагається здійснювати політику євроінтеграції, а тому вказані раніше сфери життя держави існують «в умовах трансформаційного періоду» і знаходяться «у неналежному становищі, оскільки державного фінансування не достатньо для їх ефективного функціонування» [25, с. 264]. У такому разі, постає питання про те, яким чином можна розв’язати проблему, а за неможливості її швидкої ліквідації – хоча б вплинути на ситуацію шляхом пом’якшення негативних наслідків.

Одним із варіантів, що здатен внести зміни до наявного становища є актуалізація благодійництва в суспільній свідомості. Позаяк праця громадсько активних благодійників, волонтерів, чи навіть меценатів, передусім зорієнтована на допомогу «іншим у задоволенні їхніх потреб, удосконалення життя певної громади, вирішення суспільно важливих або міжнародних проблем» [37, с. 414]. Разом із тим, вона має потенціал стати рушійною силою у розвитку «гуманістичної свідомості суспільства», формуванні «морально розвиненої самосвідомості» особистості та виховання «гуманістичного суспільства з усвідомленням необхідності формування практичних навичок до життя та допомоги нужденним за принципом відповідальності» [20, с. 48]. Таким чином,

благодійництво здійснюючи свою пряму мету – надання допомоги тим, хто її потребує – водночас виконує й виховну функцію. У такий спосіб, благодійник втілюючи в життя принципи своєї сфери цінностей стає поборником ідей гуманізму, а кінцевий бенефіціар отримуючи необхідну підтримку формує висновки щодо власної чи суспільної аксіосфери.

Виходячи з визначення благодійництва як безкорисливої цілеспрямованої діяльності, завдяки якій «відбувається перерозподіл матеріальних і нематеріальних ресурсів їх власниками з метою допомоги» [37, с. 413-414], вважаємо за необхідне висвітлення даного питання на рівні загальнодержавного освітнього процесу. Оскільки за умови виховання у здобувачів освіти переконання щодо важливості благодійності як соціального явища існує можливість не лише активізації благодійницької роботи, а отже – підвищення інтенсивності надання необхідної комусь допомоги, а й формування свідомої особистості з гуманістичним світоглядом. Репрезентація учням навіть теоретичного матеріалу щодо благодійництва, зокрема його історії в Україні від попередніх епох аж до сьогодення, сприятиме появі загальної зацікавленості до даного явища і заразом бажання долучитися до нього. У такому разі, в школярів почне утворюватися своєрідна «система духовно-етичних цінностей та орієнтирів» побудована на принципах людяності [37, с. 412].

Також важливо донести школярам концепцію благодійності не лише як підтримку найбідніших і зубожілих прошарків населення, а до того ж допомоги: «громадським активістам, фахівцям, представникам творчих професій, учням і студентам» і так само військовим та їхнім сім'ям, ветеранам, переселенцям, некомерційним чи благодійним організаціям і фондам, загалом – тим людям, що можуть потребувати коштів «для вирішення індивідуальних, професійних, культурних та суспільних завдань» [25, с. 268]. Реальним прикладом для вивчення цієї складової благодійництва є, знову ж таки, звернення до української традиції меценатства. Зокрема, ще з XIX століття успішні підприємці звернули увагу на необхідність розвитку освітньої сфери для навчання кваліфікованих працівників «в умовах зростаючої ринкової конкуренції» [34, с. 35]. Відтак, вони

регулярно інвестували в школи, університети та інші заклади освіти і тим самим розв'язали не лише соціальну проблему доступу менш заможних людей до можливості навчатися, а й перетворили свою доброчинність на акт довгострокового «капіталовкладення на соціальні потреби суспільства» [34, с. 42].

Доцільно було б і вказати на морально-етичну сторону особистості благодійника, адже займаючись доброчинністю людина передовсім мусить мати високий рівень соціальної відповідальності перед громадою. Даний вид «взаємозв'язку і взаємодії суспільства і особи» протягом років викладання у закладах освіти вчителі намагаються виховати в учнів, адже саме він спонукатиме школярів до виконання державних, суспільних та колективних обов'язків [22, с. 38]. Зауважимо, що завдяки своєму безкорисливому характеру благодійна діяльність сприяє розвиткові громадянської компетентності особистості, а тому висвітлення благодійництва в сучасній українській школі було б надзвичайно корисним.

Крім того, варто наголосити на чинниках, які спонукають людину до залучення у благодійницьку справу. У вітчизняній науковій літературі виокремлюють два фактори – особистісний і соціальний. Перший поєднує індивідуальні риси людини такі як: власне відчуття відповідальності людини, яка знає про свої обов'язки, мотивацію до надання допомоги іншим, аксіосферу особистості тощо. Соціальний фактор, своєю чергою, охоплює окремі характеристики благодійництва – традицію та досвід, зокрема, враховується в якій мірі «традиційним є благодійність відносно тієї чи іншої групи населення», або ж наскільки поширеною є інформація про «потребу допомоги в конкретній установі чи організації» [22, с. 39]. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне вказати на наявність в України сформованої впродовж її історичного розвитку традиції благодійності, яку варто представити учням на уроках історії України. Таким чином, здобувачі освіти отримають змогу не лише дізнатися про акти доброчинності наших предків, а й надихнувшись їхнім прикладом можуть зацікавитися тим, як вони особисто здатні долучитися до даної діяльності.

Разом із тим, розглядаючи тему благодійності, у тому числі й під час занять з учнями, варто вказати на її форми, позаяк допомога нужденним може бути надана різними людьми, і як ми розглянули раніше – часом поміч необхідна не лише окремим особам, а цілим групам осіб, чи навіть організаціям. Наразі пропонуємо розглянути такі різновиди благодійництва: меценатство, філантропія та волонтерство. Також зауважимо, що на відмінності між вказаними термінами, а відповідно і особливостями діяльності меценатів, філантропів та волонтерів, звертають увагу українці. Зокрема, у ході проведеного у 2019 р. Zagoriy Foundation («Фонд родини Загорій») загальнонаціонального дослідження «Благодійність очима українців» було виявлено, що серед опитаних громадян благодійністю називають «будь-яку допомогу іншим, без пошуку власної вигоди, але найчастіше – фінансову» [48, с. 6]. Натомість під меценатством люди розуміють ширшу форму доброчинності та вказують, що воно «у фінансовому плані більш солідніше, ніж благодійність», чи постає як «організація глобальна, яка включає в себе кілька фондів» [48, с. 5].

Де-факто, такий погляд на меценатство не є далеким від реальності, хоча й має деяку специфіку зумовлену його історичним розвитком, у тому числі на українських землях. Дана форма благодійності у вітчизняній науковій літературі визначається як окремий вид «недержавної діяльності, направленої на підтримку та стимулювання різних творчих ініціатив у галузі мистецтва, освіти і культури» [35, с. 87]. Таким чином, меценатство окреслюючи сферу свого впливу на освітні та культурно-мистецькі проєкти передбачає надання допомоги, переважно фінансової чи матеріальної, освітнім закладам, театрам, музеям, художникам, письменникам та іншим творцям культури нашого народу. Доброчинна діяльність меценатів в Україні ще віддавна сприяла розвитку вітчизняних мистецтва й освіти, допомагала формувати й зберігати національну ідею навіть у періоди бездержавності. На наш погляд, станом на першу чверть XXI століття, коли українська держава вже має статус незалежності, хоч і відстоює його у ході російсько-української війни – однак потребує дослідження та збереження

інформації про благодійну діяльність тих осіб та організацій, які допомагали своїй вітчизні.

До того ж меценатство постає як цікавий історичний феномен, адже, на відміну від благодійності та філантропії, стосується безпосередньої підтримки окремих сфер діяльності людини, зокрема тих, які мають відношення до творчих і освітніх галузей. З цієї причини меценатів також нерідко характеризують як заможних осіб, котрі віддаючи власні кошти на «фінансування освіти, культури, мистецтва, медицини та наукових досліджень – тобто сфер життя, без яких сталий розвиток суспільства неможливий» реалізовують більшою мірою власне альтруїстичне бажання, чи навіть захоплення тим, чи іншим видом мистецтва або науки, а не лише виконують соціальний обов'язок [48, с. 7]. Варто зазначити на великій цінності їхньої доброчинності для людства загалом, позаяк завдячуючи меценатській діяльності світ побачив чималу кількість художніх творів, картин, винаходів, архітектурних пам'яток та наукових відкриттів, які «були б узагалі неможливими без участі та підтримки меценатів» [48, с. 7].

Зауважимо, що репрезентація явища меценатства в такому, більш глобальному, контексті під час шкільних уроків історії здатна звернути увагу учнів на історію культури, мікроісторії, нової локальної історії та інших сучасних напрямів в історичній науці. Крім того, чимале значення явище меценатства має й для української історії. На цьому свого часу наголошував відомий письменник та колишній виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпицький. Він стверджував, що меценатство це «цілком український феномен», оскільки воно органічно вписувалось до діяльності українських еліт у періоди бездержавності та гетьманщини, коли «кожен представник козацької старшини мав неписаний обов'язок – зі своїх грошей утримувати монастирі. А монастир на той час – це й богадільня, і лічниця, і школа, і літописні студії. Одне слово, ціла інфраструктура...» [25, с. 269]. На наш погляд, висвітлення меценатської традиції на уроках історії здобувачам освіти буде корисним не тільки в якості збереження національної пам'яті, а й задля представлення їм гідного прикладу для наслідування, взірця

поваги до вітчизняної культури й освіти чи еталону громадсько активної особистості.

Іншою, але не менш важливою, формою благодійництва є філантропія. В сучасній українській науковій літературі філантропічну діяльність визначають як окремий вид доброчинності, який характеризується цілеспрямованим наданням приватною особою матеріальної допомоги або інвестиції задля підтримки суспільного блага. Останнє визначається у меті філантропії – використання фінансової підтримки для «розв'язання соціальних питань, а також поліпшення умов життя суспільства і кожного його члена» та збереження загального добробуту людей [36, с. 152]. Прикладом філантропії є одноразові пожертвування чи постійні внески благодійників університетам, лікарням, церквам чи іншим релігійним центрам, різноманітним проєктам з захисту екології, тварин, переселенців, або людей, які зазнали втрат внаслідок війни, природних катастроф, економічних криз, епідемій чи інших тяжких недуг. Зауважимо, що характерним для цієї форми доброчинної діяльності є її швидка організації у «ситуаціях екстреної допомоги, наприклад, голодуючим, замерзлим або жертвам катастроф» [36, с. 153].

Станом на сьогодні важко переоцінити значення філантропії, зокрема для України, в якій з моменту початку російсько-української війни така велика підтримка зуміла врятувати незлічену кількість життів. Відтак, наголошуємо на необхідності висвітлення для школярів даної теми, оскільки благодійність філантропів наразі є одним із небагатьох «механізмів, що забезпечує стабільність розвиненого громадянського суспільства» не лише у нашій країні, а й у всьому цивілізованому світі [36, с. 153].

Ще однією формою благодійницької діяльності, яка за останні десятиліття набула значного поширення в нашій державі, є волонтерство. Воно, як і благодійність загалом, ґрунтується на добровільності, безкорисливості та гуманності, проте на відміну від меценатства та філантропії опирається на безпосередню працю благодійника, а не його матеріальну допомогу. Таким чином, волонтерство постає як доброчинність, що спрямована на «надання

благодійної допомоги її отримувачу з метою його підтримки в складних життєвих ситуаціях та їх захисту прав та інтересів» та «не вимагає оплати» [21, с. 309]. Волонтерська діяльність виражається у різноманітні способи: громадські роботи, організація благодійних заходів, збір коштів з метою передачі військовим, ветеранам, пораненим чи хворим, збори необхідних речей та продуктів для військовослужбовців або інших людей, які зазнали втрат через стихійні лиха, хвороби, поранення, військові дії тощо. Слід зауважити, що нерідко волонтерство може бути представлене у вигляді «пожертвування в натуральній формі (тобто у вигляді часу або праці)», як-от плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок, пакування і доставлення необхідної допомоги на фронт чи у місця, які потрапили під обстріл, або стали епіцентром землетрусу [21, с. 310].

В сучасному світі, де у більшості країн панує демократичний лад, волонтерська діяльність всіляко заохочується, адже має важливе значення для розвитку громадянського суспільства. Завдяки своєму добровільному, альтруїстичному та безкорисливому характеру вона здатна виховувати в людей найбільш гуманістичні якості та загалом позитивно впливати на морально-етичну сторону особистості. Також варто вказати на вплив цієї форми благодійності на рівень залученості громадян до суспільних і державних питань. Щодо цього сучасні дослідники наголошують на тому як вона відображає «громадську позицію населення, рівень правової свідомості, співчуття до оточуючих, сприяє соціалізації категорії осіб, які опинилися в складних життєвих ситуаціях і яким потрібна допомога та підтримка» [21, с. 310].

Відтак, на наш погляд, було б корисно висвітлювати школярам волонтерство як соціально значуще явище у ході формування громадянської компетентності, зокрема у старшій школі, де учні вивчають новітню історію. Також, оскільки під час російсько-української війни вітчизняні волонтери організували та розвинули свою діяльність у багатьох населених пунктах держави – існує можливість до заохочення здобувачів освіти приєднатися до місцевого волонтерського центру з метою допомогти у розв’язанні актуальних

проблем. Станом на сьогодні вчителю історії, чи адміністрації школи не буде надто складно організувати таку активність для учнів, оскільки окремі заклади освіти (ті, що знаходяться в населених пунктах, де є волонтерські й громадські центри) вже її здійснювали, а більшість шкіл проводили різноманітні заходи для збору коштів. Крім того, згідно із загальнонаціональним соціологічним дослідженням сфери благодійності проведеним у 2025 р. Zagoriy Foundation («Фонд родини Загорій») громадяни країни поважають дану форму благодійності та стверджують: «Волонтери – це любов до вітчизни» [47, с. 11]. При цьому, респонденти зауважували на позитивному впливі волонтерської діяльності на психологічний стан вказуючи наступне: «Люди відчувають, що їхня дія щось змінює, і це знімає напругу та тривогу» [47, с. 22].

Висновок до розділу 2

Отже, благодійництво як одне з найбільш альтруїстичних та людяних форм соціальної активності людини вже століттями не втрачає своєї актуальності. Благодійники минулого й сучасності на засадах власних морально-етичних принципів та базового розуміння соціальної відповідальності надають меценатську, філантропічну чи волонтерську допомогу тим, хто її потребує. Їхня доброчинність рятує життя, підтримує різноманітні суспільно корисні ініціативи та проєкти, зберігає культурну спадщину і сприяє розвитку сучасного мистецтва, допомагає науковцям та освітянам в Україні та всьому світі. Висвітлення благодійної діяльності на уроках історії України беззаперечно допомогло б сучасним учням краще зрозуміти особливості перебігу історичного процесу на українських землях у різні періоди і звернути увагу на гідні наслідування приклади свідомої та громадсько активної особистості, яка любить і шанує ділом вітчизну. Звернення до української традиції благодійництва також здатне допомогти вчителям у вихованні в здобувачів освіти історичної та громадянської компетентностей.

РОЗДІЛ 3
УКРАЇНСЬКЕ БЛАГОДІЙНИЦТВО І МЕЦЕНАТСТВО X–XIX СТ. У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

3.1. Формування традицій благодійництва та меценатства в Україні від Русі до козацької доби та їх висвітлення у шкільному курсі історії

Попри складні умови для життя українці постійно зверталися до благодійництва у спробах допомогти одне одному, підтримати культурно-освітні й суспільно-політичні рухи та зберегти рідну мову і національну ідею. Українська традиція благодійності має тисячолітню історію та де-факто охоплює декілька періодів розвитку нашого народу і держави. Зародившись ще в часи Русі-України вона продовжила свій розвиток у роки бездержавності, зокрема існувала за польсько-литовської й козацької доби, застала момент створення й розпаду Речі Посполитої та Російської імперії, і відродилася зі здобуттям незалежності після десятиліть затишшя, що тривало за радянської епохи.

Достеменно невідомо, в якому році на українських землях з'явилось явище благодійництва, проте вихідною точкою можна вважати хрещення Русі князем Володимиром у 988 р., коли в суспільстві почали ширитися ідеї про моральний обов'язок допомогти своєму ближньому. З приходом християнства та його ідеології в Україні, як і у більшості країн Європи, «закладаються підвалини благодійності» [43, с. 112]. Зауважимо, що акцентувавши на даному аспекті вітчизняної благодійницької традиції на уроці історії України вчитель здатен дохідливо пояснити школярам, яким чином формувався зв'язок українського народу з його європейськими сусідами, та зауважити на спільних рисах історичного розвитку різних спільнот європейської цивілізації.

Наступний етап у еволюції української благодійності також був пов'язаний із церквою XV-XVI століття, зокрема її релігійних громадських організацій – братств. Ці, переважно міські, установи діючи більш менш самостійно та незалежно завдяки перевагам Магдебурзького права поступово почали брати активну участь в суспільному житті та «розв'язанні багатьох соціальних проблем

своїх членів і тогочасного українського суспільства» [24, с. 48]. Таким чином, братства водночас виконували «просвітницькі й політичні функції», оскільки сприяли вивченню, а відтак і збереженню, української мови серед освічених прошарків тогочасного соціуму (при чому навчалися там представники різних соціальних верств – від дітей знатного роду аж до бідних і сиріт) [24, с. 48]. Крім того, братчики поширювали свою благодійну діяльність на людей, які потребували матеріальної або медичної допомоги, чи підтримки наприкінці життя. Відомо про те, що братства власними заощадженнями утримували так звані «шпиталі», в яких мали змогу проживати «бідні, старезні, немічні братчики», а також створювали притулки для «міської бідноти» [24, с. 49].

Варто зауважити і на фінансовій підтримці благодійницької справи цих організацій, позаяк одними лиш членськими внесками братчиків неможливо було б забезпечувати стільки структур. У цій справі на допомогу прийшли більш заможні діячі – представники української еліти. Завдяки ним до братських скарбниць і фондів надходили грошові внески у вигляді «добровільних пожертвувань, заповітів, дарунків і вкладів братчиків» та, навіть окремі пожертвування від таких знатних осіб, як-от «нащадків князів, гетьманів» [24, с. 49]. На наш погляд, висвітлення такого вияву благодійної діяльності наших предків у ході навчальних занять з історії України сучасному поколінню матиме позитивний вплив не лише на розвиток їхньої історичної та громадянської компетентності, а й морально-етичної сфери особистостей учнів.

Разом із тим, у вказаний період існувала ще одна не менш важлива для українського народу форма благодійництва – меценатство. На той час воно передовсім підтримувалось безпосередньо князями, або іншими особами князівського походження. Їхніми стараннями наша культура та її провідні діячі спромоглися вижити в умовах бездержавності та розвинутися до нових масштабів. Приміром, такі представниці князівських родів як Анастасія Гольшанська, Ганна Гойська, Раїна Ярмолинська та Раїна Могиленка-Вишневецька маючи знатне походження та чималі кошти вирішили опікуватися не тільки власною родиною, а й своїм народом. Слід зазначити, що благодійна

діяльність Раїни Могиленки-Вишневецької поширювалася на освітню сферу, зокрема вона свого часу сприяла створенню «Острозької "слов'яно-греко-латинської школи"» [23, с. 69].

Відомий нам і дотепер заклад вищої освіти «Острозька академія» також пов'язаний з одним із найбільш визначних меценатів у вітчизняній історії – Василем-Костянтином Острозьким. Цей український князь, магнат, військовий та політичний діяч уславився ще й своєю доброчинністю, оскільки не шкодував грошей, ані на освіту – «закладав школи по містах та містечках та заснував вищу школу», ані на друкарську справу – «на друкарню відписав власні майки», ані православну церкву – «збудував в Острозі монастир Святої Трійці, при якому були шпиталь та школа» [29]. Беззаперечно його благодійна діяльність перетворила Острог на один із провідних європейських культурно-освітніх центрів, і водночас допомогла утримати українські позиції у складні часи бездержавності.

На наш погляд, репрезентація меценатської справи учням сучасної української школи на уроках історії України сприятиме кращому розумінню тогочасної епохи. Оскільки на період, що охоплює XV-XVII століття припадає ціла низка суспільно-політичних змін та важливих історичних подій здобувачі освіти подекуди випускають з уваги теми пов'язані з культурою і освітою, а відтак втрачають сприйняття соціальних настроїв тогочасної еліти. Надалі це може вплинути на їхнє уявлення про тяглість у часі національної пам'яті та ідентичності, яку українська аристократія отримала від своїх предків і передавала нащадкам. У такому разі, школярі втратять причинно-наслідковий зв'язок, адже не розумітимуть, яким чином бездержавний народ протягом століть регулярно демонстрував бажання зберегти рідні мову, віру й традиції та засвідчував прагнення до самостійності.

Своєю чергою, благодійна та меценатська діяльність цієї пори, маючи політично-просвітницьке спрямування, висвітлює наступність передачі знань про колись незалежну державу від київських княжих родів до української шляхти. Благодійництво братчиків та князівських родів здатне показати зв'язок

між минулим та майбутнім, адже «історична доля української еліти полягала в тому, щоб виконувати функції "охоронця та гаранта цілості свого народу", функції охоронця етнонаціональних традицій, серед яких вагоме місце займала успадкована традиція меценатства» [23, с. 70]. Разом із тим, благодійність таких масштабів також не могла залишатися непоміченою тодішньої політичною верхівкою, а отже допомагала народові зберегти свої позиції. Таким чином, доброчинність українців також впливала на політику, оскільки визнання представниками чинної влади існування окремої – української – еліти «як злютованої корпоративної одиниці на тодішні мірки біло рівнозначне визнанню територіальної автономії» [23, с. 70].

Меценатську традицію від князів та шляхти згодом перейняв та активно втілював інший, не менш важливий для історії України, соціальний стан – козацтво. Не відразу, але в міру власного розвитку козаки почали займатися благодійницькою діяльністю та врешті зуміли зберегти історично сформовані в народі принципи соціальної відповідальності та ціннісні установки щодо доброчинності. Одним із найбільш відомих прикладів козацького меценатства є Гетьман Війська Запорозького – Петро Конашевич-Сагайдачний. Цей видатний полководець також активно виступав за збереження статусу православної віри та прагнув розширення самостійності українського народу.

Зважаючи на те, що Сагайдачний був вихованцем Острозької академії не видається незвичним його меценатська діяльність у галузі освіти. Зокрема, гетьман виявляв особливу опіку над «Київським Богоявленським братством, до якого він увійшов з усім Військом Запорозьким» та сприяв утворенню «Київської колегії, що згодом перетворилася на знамениту Києво-Могилянську академію» [29]. Петро Конашевич-Сагайдачний також потурбувався про фінансування української освіти після власної смерті, оскільки за складеним ним заповітом усе його майно переходило «у володіння братств Київського та Львівського», і він також відписав окремі кошти «конкретним церквам і монастирям», «школам та шпиталям при них» [38, с. 60]. Військово-політична та меценатська діяльність гетьмана засвідчувала його велику любов та пошану до народу, його традицій,

культури й віри, а відтак потребує належного висвітлення. На уроках історії України постать Петра Конашевича-Сагайдачного здатна показати школярам, яким чином людина своїми вміннями та щирими намірами знатна підтримати співвітчизників та вселити у них віру в краще. На цьому наголошував свого часу і Володимир Антонович вказуючи, що гетьман «додав народові сили до дальшої боротьби, а разом із тим і змоги вести ту боротьбу» [29].

Разом із тим, доброчинна діяльність Сагайдачного мала чимале значення для продовження національної меценатської традиції. Своїм прикладом він заохотив й інших козаків до благодійництва на користь українського народу. Врешті, у свідомості людей меценатство постало не лише як поодинокий акт добродійності певної щедрої та знатної особи, а сприймалося як «суспільний обов'язок, неодмінний атрибут належності до еліти, свідома державницька позиція» [29]. Підтвердженням цьому слугує подальша благодійність серед видатних представників козацького стану. Зокрема, станом на XVII-XVIII століття одним із головних атрибутів «гетьманського престижу була наявність фамільного монастиря», яким слід було постійно опікуватися та усіляко йому допомагати [29].

Чи не найліпшим прикладом залученості до такої благодійницької традиції є інший відомий український гетьман, військово-політичний діяч та меценат – Іван Мазепа. Варто зазначити, що він свого часу протегував «Вознесенським, Микільським, Братським, Глухівським, Успенським, Вознесенським у Переяславі» та іншими монастирями [29]. Гетьман також був представником шляхетського роду та високоосвіченою людиною з отриманою в Києво-Могилянському колегіумі освітою, до всього ще й мав глибоку повагу до національної культури і традицій, у тому числі благодійних. Відтак, активна меценатська діяльність Мазепи видається цілком закономірною, навіть послідовною для вітчизняної знаті того часу. Зважаючи на життєвий досвід гетьмана та знання, які він отримав в українському закладі освіти можемо стверджувати, що його прагнення до підтримки культурної, релігійної та освітньої сфер життя народу були не лише щирими, а й ретельно продуманими.

Як доказ цього слугують дані про одні з головних питань денних в гетьманському уряді, а саме: «відновлення занепалих і будівництво нових церков, монастирів, просвітницьких закладів» [33, с. 40].

Іван Мазепа багато уваги приділяв збереженню, реставрації та розбудові історичних пам'яток в Україні. Крім вказаних раніше церков та монастирів він також опікувався старовинним, і станом на роки його гетьманування вже доволі занедбаним, храмом доби Київської Русі – Софією Київською. Відомо, що завдяки фінансуванню гетьмана собор було відновлено, а місто загалом знову стало «символічним "другим Єрусалимом", духовною столицею України» [33, с. 40]. У такий спосіб Мазепа продовжив вже усталену меценатську традицію і водночас створив нову, яка мала на меті «відновлення та розбудови старовинних храмів Княжої доби» [33, с. 40]. Не випустив з пам'яті він і рідний Києво-Могилянський колегіум, в якому його коштами було проведено реставрацію головної будівлі. Після цього її упродовж тривалого проміжку часу прозивали як «Мазепин корпус» [33, с. 41]. При цьому, гетьман сприяв розвитку освітньої галузі й у інших українських регіонах, зокрема на Чернігівщині. Там у 1689 році за його допомоги та підтримки архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича було засновано заклад освіти, який після розбудови постав як «школа вищого типу» [26, с. 72].

Таким чином, меценатська діяльність Івана Мазепи бувши щирим актом доброчинності спрямовувалася на розвиток культурно-освітньої та релігійної сфер тогочасної України, і водночас засвідчувала як найбільш видатні представники української еліти намагалися зберігати національні надбання. На нашу думку, акцентування на благодійності гетьмана під час вивчення його постаті на уроках історії може бути ще одним прикладом наступності меценатської традиції в Україні та корисним взірцем для наслідування. Крім того, зважаючи на поширення державою-агресором фейкових стереотипів щодо постаті Івана Мазепи вважаємо, що висвітлення його щиросердої доброчинної діяльності здатне спростувати сфабриковану інформацію.

Водночас благодійництво гетьмана залишило свій слід у вітчизняному архітектурному мистецтві. Як і у більшості країн Європи того часу на українських землях значного поширення набув стиль бароко, в якому використовувалися «своєрідні технічні засоби, самобутні, архітектурні форми, деталі і прикраси» [26, с. 68]. В Україні він розповсюдився завдяки прагненню козаків розвивати культуру свого народу, і тому поєднавши у собі загальноєвропейські та національні риси дістав відповідну назву – козацьке (українське) бароко. Також зауважимо, що Мазепа власним прикладом активно заохочував козацтво до продовження меценатської традиції. Зокрема, серед генеральної старшини та полковників, які опікувалися численними храмами варто виділити: «В. Борковського (Чернігів), М. Миклашевського (Київ, Глухів), В. Кочубея (Київ), К. Мокієвського (Київ), П. Герцика (Київ), І. Мировича (Переяслав), І. Іскри (Полтава), Д. Горленка (Густинський монастир), М. Бороховича, представників династій Лизогубів, Гамаліїв тощо та чимало інших представників української аристократії» [33, с. 43].

У такий спосіб, в довгий період бездержавності національна еліта використовувала меценатську традицію як засіб «збереження, підтримки та примноження цінностей регіональної, вітчизняної або світової культури» [11, с. 90]. Відтак, ми можемо наголошувати на важливості вивчення меценатської діяльності в шкільному курсі історії, оскільки такого роду благодійна діяльність протягом століть відображала політичні прагнення українського народу. Культура, освіта й релігія були чи не єдиною можливістю для становлення та подальшого самовираження нації, а тому суспільна практика підтримки цих сфер елітою була виявом багатовікового щирого та усвідомленого прагнення до національної самобутності.

3.2. Благодійництво і меценатство в Україні XIX століття: суспільна трансформація та потенціал вивчення у шкільному курсі історії

Вже усталена традиція благодійництва по-новому проявилась у XIX столітті, коли в епоху промислового перевороту та соціально економічних змін у Російській імперії «крім традиційної церковно-громадської доброчинності, починають з'являтися ще й державні, станові, земські, міські громадські товариства та благодійні заклади приватних осіб» [12, с. 57]. Також з того часу до меценатства були залучені не лише представники козацького стану, української еліти та аристократії, а й люди з нового соціального прошарку – великі підприємці та їхні родини. Відтак, вони привнесли зміни до благодійності поєднавши її з особливостями власного, більш ініціативного і комерційно орієнтованого, менталітету, який позаяк відповідав їхній діяльності.

Варто зауважити, що земства як органи місцевого самоврядування зобов'язані були виконувати певну частку господарської роботи (догляд за станом закладів освіти, лікарень, доріг тощо), а також підтримувати соціальне становище малозабезпечених людей. Зокрема, до їхньої компетенції входило «відування земськими лікувальними та благодійними закладами... турбота про опіку бідних, невиліковно хворих та божевільних, а також сиріт і калік та інші заходи опіки... способи припинення жебрацтва» [41, с. 205]. Підставою для наявності такої сфери діяльності передовсім є соціально-економічне становище людей в Російській імперії, позаяк для даного періоду було характерним зростання чисельності «збіднілих та знедолених внаслідок неспроможності пристосуватися до ринкових відносин» [18, с. 27].

У підсумку, завдяки діяльності даних державних установ потреби нужденної частини населення певною мірою мали б бути забезпечені. Проте бюджет земств залежав від місцевих податків та зборів, а відтак різнився залежно від регіону. Крім того, діяльність цих органів, включно з розподілом коштів, контролювалася центральною владою, що також впливало на їхню спроможність підтримувати малозабезпечених людей. Тому, на думку сучасних українських дослідників, земства «виділяли безпосередньо на потреби суспільної опіки недостатні суми» [41, с. 220].

Своєю чергою, благодійництво, яким займались представники заможних прошарків населення, де-факто виконувало частину поставлених перед земствами завдань і у такий спосіб сприяло суттєвому покращенню якості життя населення. Того часу до благодійної справи долучалося чимало людей, у тому числі жінки, які у такий спосіб мали змогу «повноцінно і ефективно реалізувати свої соціальні амбіції», оскільки виступали у ролі координаторів чи безпосередньо керівників, а не лише особисто надавали певний вид допомоги [15, с. 19]. Залученість жінок до благодійної діяльності нерідко проявлялася у створенні відповідних навчальних закладів для «професійної підготовки жінок», які згодом надавали їм можливість працевлаштуватися [15, с. 19]. Таким чином, благодійництво жінок XIX століття також сприяло розвитку тодішнього суспільства, оскільки водночас допомагало розв'язати питання щодо неможливості значної частини населення пристосуватися до умов ринкової економіки та допомагало жінкам інтегруватися на рикну праці. Зауважимо, що під час вивчення в шкільному курсі історії теми благодійності висвітлення такої соціальної активності жінок може бути корисним під час організації гендерних досліджень, якщо такі проводяться вчителем.

Загалом вітчизняні доброчинці й меценати цього періоду розглядали благодійництво як спосіб удосконалення соціальної системи в імперії, а відтак прагнули покращення рівня життя населення, його пристосування до потреб тогочасних товарно-грошових відносин та можливості працевлаштуватися. Благодійники вважали, що їхня допомога є не поодиноким актом милості чи виявом жалю, а сприймали її як своєрідні «інвестиції в створення нового, кращого суспільства шляхом порятунку від злиднів і загибелі тих, хто потребує допомоги» [15, с. 19]. У такий спосіб, вони намагалися реалізувати як власний моральний обов'язок, так і щире прагнення допомогти суспільству адаптуватися до нових, заснованих на принципах ринкової економіки, умов життя. Зокрема, видатний український промисловець, банкір та громадський діяч Олексій Кирилович Алчевський свого часу наголошував, що людям варто «...припинити роздавати продукти і гроші і почати роздавати знання та уміння» [12, с. 60].

Таким своїм висловом він також досить влучно окреслив загальну мету тогочасних підприємців-благодійників, в якій чітко простежуються особливості менталітету цього соціального прошарку.

Разом із тим, одними лиш словами Олексій Кирилович не обмежувався, а натомість разом зі своєю сім'єю активно долучався до благодійницької діяльності. Так відомо, що родина Алчевських фінансувала побудову «Будинку грамотності» та інших навчальних закладів по типу недільних шкіл, в одному з яких дружина Олексія Кириловича – Христина Данилівна та доньки Христина Олексіївна й Ганна Олексіївна особисто долучалися до організації освітнього процесу [12, с. 60]. Чимало пожертвувань зробив й відомий український землевласник і промисловець-цукрозаводчик Іван Герасимович Харитоненко, який повністю профінансував будівництво у Харкові триповерхового студентського гуртожитку (на суму близько 100 тисяч карбованців), а також надав грошову допомогу у розмірі 30 тисяч карбованців для побудови «нового приміщення хірургічної клініки Харківського університету» [12, с. 60].

Крім Харитоненків до благодійництва долучалися й інші видатні українські підприємці-цукрозаводчики, як-от Платон Симиренко, Лев Бродський та родина Терещенків, представники якої взагалі вирішили закарбувати на власному гербі свій гуманістичний світогляд таким гаслом: «Прагнення до суспільної користі» [46, с. 118]. Усі ці промисловці дотримувалися описаних вище переконань щодо надання благодійної допомоги спрямованої на розвиток освітньої сфери суспільства. Зокрема, Платон Симиренко власним коштом заснував: приходські училища, недільну школу для дорослих, спеціальну школу садівників, а також клопотався щодо відкриття технічного училища у Млієві [38, с. 171]. Родина Терещенків потурбувалася про будівництво у Глухові ремісничого училища, чоловічої й жіночої гімназій, вчительського інституту, будівлі для банку, і водночас заснували безоплатну лікарню святої Єфросинії й утримували притулок для неповнолітніх сиріт та дітей з бідних сімей [38, с. 198]. Лев Бродський, будучи сином відомого купця єврейського походження, також

активно долучався (передусім фінансово) до заснування Київського політехнічного інституту й бактеріологічного інституту [31, с. 31].

У такий спосіб ці благодійники створювали необхідні умови для розвитку водночас освітньої та економічної сфери, оскільки мили на меті не просто спорудити навчальні заклади, а надати людям можливість формувати й вдосконалювати свої професійні навички. Як наслідок у суспільстві підвищувався рівень освіченості, а підприємці могли наймати до своїх організацій кваліфікованих працівників. Зауважимо, що у ході розгляду теми благодійництва на уроках історії України вчитель може подавати такі приклади благодійницької діяльності підприємців XIX століття як свічення переходу від традиційних форм допомоги до більш свідомої інвестиції у розвиток суспільства, яка реалізується через підвищення рівня освіченості населення та його професійної підготовки. Завдяки цьому здобувачі освіти заразом зможуть побачити реальні приклади громадсько свідомих підприємців та зрозуміти важливість залучення вітчизняних бізнесменів до розбудови громади.

Разом із тим, доброчинною діяльність продовжували займатися й інші заможні люди, як-от дворяни, великі землевласники та поміщики. Чудовим прикладом є представник відомого українського старшинсько-дворянського роду Григорій Павлович Ґалаґан. Меценат займався розвитком освітньо-культурної сфери суспільства загалом, але особливо опікувався представниками молоді. Він також вважав справи пов’язані з вихованням нового покоління «найважливішими кроками на шляху націотворення» [42, с. 182]. Відтак, Ґалаґан посприяв заснуванню чималої кількості навчальних закладів, у тому числі Київської колегії Павла Ґалаґана, названої «у пам’ять про рано померлого сина Павла» [31, с. 31]. Крім того, Григорій Павлович спонсорував різноманітні етнографічні розвідки («Історичні пісні українського народу» (1874-1875 рр.) В.Б. Антоновича і М.П. Драгоманова, «Южно-руські пісні з голосами» (1857 р.) М.А. Маркевича, трьохтомник праць (1877-1880 рр.) М.О. Максимовича) та видання часописів «Київська старовина» і «Слово» [42, с. 182].

У XIX столітті вітчизняні благодійники також почали турбуватися про спортивну галузь. Варто зауважити, що певною мірою це було зумовлено поступовою зміною ставлення людей до спорту взагалі. Зокрема, у цей період він почав сприйматися не лише як національна розвага, а й як значуще заняття, функціонування якого здатне підтримуватися врегульованою системою (часто у вигляді гуртків чи клубів, які діють на принципах патріотичного виховання). Відтак, після поширення серед молоді зацікавленості спортивною діяльністю та перебуваючи «під впливом ідей новітнього олімпізму» представник козацького дворянського роду Євген Федорович Гарнич-Гарницький заснував у Києві в 1895 році атлетичний гурток з широкою програмою – пропонувалися різноманітні види спорту від вправ з гантелями та стрільби до фехтування й бігу [16, с. 32]. У такий спосіб Гарнич-Гарницький зумів водночас популяризувати в суспільстві спортивні заняття та став засновником вітчизняного спортивного руху, за що сучасники іменували його «батьком київської атлетики» [16, с. 32]. На нашу думку, для сучасних здобувачів освіти Євген Федорович Гарнич-Гарницький є чудовим взірцем для наслідування соціальної ініціативи на підтримку спортивної справи, а висвітлення його діяльності на уроках історії допомогло б учням усвідомити значення спорту для гармонійного розвитку особистості й громади.

Українські меценати цього періоду також активно підтримувати діячів науки й культури, часом буквально виплачуючи їм гонорари за публікації творів. Прикладом такої щирої допомоги можуть бути нащадки козацько-старшинського роду Тарновських – Василь Васильович старший та Василь Васильович молодший. Свою благодійну діяльність вони спрямовували на підтримку таких видатних українських письменників та науковців як Т.Г. Шевченко, П.О. Куліш, В.М. Білозерський, М.І. Костомаров, М.І. Гулак, Д.І. Яворницький та М.Ф. Біляшівський, а також фінансували науково-популярні журнали, як-от «Київська старовина» [38, с. 127-130]. Не менш відомим прикладом такої меценатської справи є й такі собі «зарплати» для публіцистів від Євгена Харлампійовича Чикаленка. Цей видатний український агроном,

землевласник та громадський діяч оплачував письменницьку працю М.М. Коцюбинського, О. Олеся, Д.І. Яворницького, Ю.І. Яновського, В.К. Винниченка, М.Ф. Чернявського, П.Г. Тичини та багатьох інших у «Київській старовині» [29]. Крім того, Чикаленко віддавав власні гонорари з надрукованих у вказаному часописі праць до заснованого ним благодійного фонду «допомоги українським письменникам імені видатного на той час прозаїка і публіциста Данила Мордовія», а також піклувався про стан здоров'я І.Я. Франка [19, с. 86].

Слід зазначити, що до благодійної діяльності долучалися й відомі діячі національно-культурного руху того часу. Чи не найбільш відомо особою, що підтримала «ідею створення недільних шкіл» для усіх бажаючих отримати початкову освіту відомий український поет, прозаїк, живописець та етнограф – Тарас Григорович Шевченко [27, с. 49]. Зокрема, він часто дарував таким закладам освіти примірники свого «Букваря южнорусского», а також надавав фінансову підтримку з коштів виручених від продажів «Кобзаря» та інших його праць [27, с. 49]. Зауважимо, що висвітлення таких прикладів громадської активності на уроці історії України сприяло б поглибленому розумінню важливості благодійної справи, її різносторонності та здатності підвищувати рівень добробуту суспільства.

Висновки до розділу 3

Отже, процес становлення та розвитку благодійництва і меценатства на українських землях впродовж X-XIX століть відбувався під впливом релігійних, соціальних, економічних та політичних чинників. Українська традиція благодійної діяльності не лише передавалася від покоління до покоління, а й поступово еволюціонувала під дією різноманітних складних умов, як-от бездержавності, територіальної роз'єднаності тощо. З часом вітчизняна благодійність набула рис самобутності та перетворилася на системну діяльність національної еліти, спрямовану на розвиток освіти, культури, науки й соціально-економічних умов життя людей. Відтак, благодійництво поставала не лише як прояв високого рівня моральних цінностей нашого народу, а й було важливим

інструментом націєтворення та збереження культурної спадщини. Українська благодійна традиція відіграла ключову роль у збереженні національної ідентичності в умовах бездержавності та сприяла формуванню національної еліти як носія культурних і політичних цінностей. Її вивчення є важливим складником історичної освіти, оскільки сприяє формуванню громадянської свідомості учнів, їхніх морально-етичних орієнтирів та усвідомлення ними ролі особистості в історичному процесі.

РОЗДІЛ 4
ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ БЛАГОДІЙНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ У XX – XXI СТОЛІТТЯХ І ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАННІ ІСТОРІЇ

4.1. Трансформація української благодійницької традиції у XX столітті

Процеси пов'язані з розвитком вітчизняної традиції благодійництва у напрямі її поступової інституалізації що почалися ще у XVII-XIX столітті загалом тривали і на початку XX століття. Тоді все більшої поширеності почали набувати благодійні товариства й установи як своєрідні прототипи сучасних благодійних фондів. Зауважимо, що відповідно до чинного законодавства (ст. 13 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації») фонд, на відміну від двох інших вказаних організацій, не передбачає безпосереднє спонсорування доброчинної діяльності особами, які його створили та може управлятися як учасниками фонду, так і його засновниками [1]. Тим не менш, організація тодішнього благодійництва і меценатства свідчила про укорінення цієї вітчизняної традиції, її перетворення у стійку й структуровану соціальну практику. Сучасні дослідники також пропонують класифікацію тогочасних благодійних товариств і установ, в якій виділяють п'ять видів організацій: «1) благодійні товариства загального типу; 2) доброчинні об'єднання допомоги учням і студентам; 3) благодійні товариства медичного напряму; 4) товариства взаємодопомоги; 5) добродійні громади за національною і віросповідною ознакою» [32, с. 189].

У цей час підприємці та їхні родини продовжують відігравати активну роль у благодійній справі нерідко фінансуючи розбудову місцевої інфраструктури через різноманітні благодійні організації та їхні проєкти. Прикладом такої діяльності є ініційоване представниками купецтва спорудження у Катеринославі «міської думи (1901 р.), 2-го реального училища (1908 р.), 1-ї жіночої гімназії (1908 р.) та комерційного училища (1912 р.)» [17, с. 193]. Своєю чергою, нащадки видатних українських підприємців підтримували благодійну традицію своїх родин. Приміром, донька Федора та Надії Терещенків – Наталія Уварова

(Терещенко) спонсорувала створення безоплатного пологового притулку, а також його поступове розширення у 1912 році [39, с. 88].

Разом із тим, революція 1905-1907 рр., у Російській імперії призвела до певної активізації громадської діяльності в Наддніпрянській Україні та сприяла розширенню філіалів таких культурно-освітніх товариств як «Просвіта». Ці українські організації опікувалися вітчизняною культурною, освітньою, науковою та мистецькою сферами, намагалися утвердити статус української мови та розвивати у людей національну свідомість. Про важливість їхньої діяльності також наголошував публіцист, український політичний, військовий та державний діяч – Симон Петлюра у своїй статті 1907 року про зміни в українському житті після обрання ІІІ Державної Думи. У своїй публікації він вказував, що робота, яку проводять «Просвіти» незважаючи на «всі несприяючі умовини, починає все більш і більш набувати поважності та відповідності до головних завдань культурно-просвітньої національної роботи» [10, с. 222].

Крім того, зазначені цілі товариства можна чітко простежити у його «Статуті» 1917 року, в якому зазначається наступне: «1. Товариство «Просвіта» засновується для того, щоб просвіщати Український народ світлом доброї науки та через знання і національне виховання повести людяність до кращого громадського життя» [6, с. 60]. Відповідно до цієї мети дана організація також займалася створенням та забезпеченням різноманітних закладів та заходів культурно-освітнього характеру. Зокрема, в «Статуті» вказано, що товариство відкриває «книгозбірні, читальні, книгарні, заводить кінематограф», може влаштовувати різноманітні «прилюдні читання, лекції, доклади й бесіди», засновує «ріжні школи для дорослих і дітей, впоряжає читання та виклади з ріжних наук, закликає лєкторів та інструкторів для роз’яснення ріжних питань», а також займається створенням спеціальних фондів та призначає стипендії «для допомоги кращим учням продовжувати свою науку далі», і навіть може проводити «освітні мандрівки, народні гулянки, національні свята і урочисті походи» [6, с. 60]. Таким чином, громадська організація реалізовуючи зазначені цілі продовжила українську традицію благодійництва. Виконуючи мету, подібну

до тієї, яку свого часу ставили перед собою братства, вони допомагали українському народові зберегти самобутність, власний культурний код та національну пам'ять.

Варто зауважити, що до діяльності «Просвіт» могли долучатися усі охочі розвивати вітчизняну освітню та культурну сфери. До того ж, участь могла бути різною: як безпосереднє членство у товаристві, фінансова підтримка організації чи інші види особистої допомоги. При цьому, згідно зі «Статутом» грошове забезпечення «Просвіти» могло складатися з: «а) з членських вкладок і запомоги від інституцій державних і народнього самоурядования; б) запомоги і жертви від приватних товариств, інституцій і осіб; в) доходу від вистав, лекцій, концертів і т. и.» [6, с. 61]. Слід наголосити й на фактичному прагненні українців приєднатися до такої соціальної активності, а також заохоченні людей до підтримки національно-культурних товариств різними громадськими діячами. До прикладу, 1917 року в Гадяцькій земській друкарні було розміщено патріотичну відозву В. Голосного «Будь завжди українцем! Десять правил кожного щирого українця», в якій зокрема було вказано такі два принципи: «VI. Не жалій грошей на жертви для українських просвіт, громад та інших організацій, які обороняють волю та щастя українського народу, бо ті жертви у сто разів вернуться до тебе невидимо, як зросте культура українського народу. VII. Працюй на добро рідного краю невгаваючи; соромся бути ледащим в українській громадській роботі» [6, с. 78].

На наш погляд, висвітлення наступності вітчизняної традиції благодійної діяльності, її поступової інституалізації та поширеності серед суспільства на шкільних уроках історії України сприятиме поглибленню знань учнів про розвиток доброчинності як такої. Крім того, на такому прикладі здобувачі освіти можуть вдосконалювати власну історичну компетентність загалом, а також окремих її компонентів, як-от аксіологічну, інформаційну та логічну. При цьому, вчитель використовуючи українське благодійництво здатен доступно пояснити, у який спосіб може зароджуватися, розвиватися та зберігатися впродовж століть певна традиційна форма суспільної діяльності. Процес її формування й

поступових змін, зумовлених історичними обставинами може стати чудовим прикладом для пояснення особливостей причинно-наслідкового зв'язку, і як на певне явище впливає людський фактор, внутрішні та зовнішні чинники й суспільно-політичні зміни.

З початком Першої світової війни у 1914 році в українському суспільстві, як і в багатьох інших, почали відбуватися зміни пов'язані з цим глобальним світовим конфліктом. У часи, коли низка народів намагалася збройним шляхом відстоювати інтереси своєї держави в межах конкретних військово-політичних блоків неможливо було обійтися без людських втрат та появи соціально вразливих категорій населення – осіб з інвалідністю, осиротілих дітей, переселенців, поранених військових з членами їхніх сімей, які теж могли потребувати допомоги. За таких обставин природно набуває поширеності явище благодійництва, а також одна з його форм – волонтерство. У цей період небайдуже суспільство різними способами почало опікуватися передовсім військовими. Зокрема, відомо про масове залучення жінок до «лав Червоного Хресту в якості сестер милосердя», ініціативу щодо надання власних приміщень для створення «лазаретів у приватних квартирах», чи навіть особисте фінансування лікування пораненого [14, с. 92-33]. Чудовим прикладом останнього є вчитель малювання Вінницького реального училища В. Коренєв, який «взяв на свій рахунок одне ліжко в шпиталі, щомісяця оплачуючи його утримання» [14, с. 93].

Іншою, але не менш важливою формою благодійництва на підтримку військових була організація небайдужими громадянами «збирання речей та відправка їх на передові позиції» [30, с. 252]. До цього процесу могли долучитися усі бажаючі, хто мав необхідне майно в належному для використання стані та міг його пожертвувати. Прикладом успішного проведення такої благодійної ініціативи є збирання теплого одягу, онучі, рукавиць та білизни в освітніх закладах Сумщини, Київщини та Полтавщини під керівництвом спеціальних Комітетів з надання допомоги воїнам [30, с. 252]. Крім того, містяни Наддніпрянської України ще з серпня 1914 року взялися організовувати

різноманітні «масові заходи зі збору коштів для поранених», які на той час стали чи не найбільш подібною формою благодійництва до сучасних фандрейзингових кампаній та «донатів» як особливого виду добровільного фінансового пожертвування [14, с. 93]. Варто зауважити, що до тодішніх благодійних заходів також часто були залучені представники мистецької сфери. Приміром, Київський міський театр наприкінці серпня 1914 року організував «великий концерт, прибутки від якого (3 тис. руб.) передали пораненим солдатам» [14, с. 93]. При цьому, подібні заходи стали доволі поширеним явищем для багатьох населених пунктів Правобережжя з наявною «більш-менш розвинутою культурно-розважальною інфраструктурою» [14, с. 93].

На прикладі такої доброчинної діяльності ми можемо спостерігати як культура й освіта, яку свого часу так активно підтримували й розвивали українські меценати, почала самостійно допомагати військовим. Своєю чергою, висвітлення на уроках історії таких фактів благодійності наших предків сприятиме формуванню громадянської компетентності та ціннісних орієнтацій учнів, оскільки вони демонструють важливість меценатської справи, та пояснюють яким чином діячі освіти і культури згодом можуть віддячити суспільству у такий же спосіб.

Водночас, під час Першої світової війни допомогу військовим надавали й представники тих заможних родів, які до цього також були відомі своїми благодійними діяннями. Зокрема, Віра Андріївна та її син Іван Павлович Харитоненки займалися облаштуванням військових шпиталів, а також зуміли обладнати «на власні кошти санітарний потяг для вивезення поранених з Південно-Західного фронту» [30, с. 250]. У цей же час, Михайло Іванович Терещенко фінансував побудову притулків та лікарень для біженців, поранених і хворих, забезпечував побудовані його родиною медичні установи для дорослих і дітей (у тому числі сучасну Національну лікарню «Охматдит»), і навіть надав власну яхту «у розпорядження британського адміралтейства з метою переобладнання її під плавучий шпиталь» [30, с. 251]. Своєю доброчинною діяльністю родини промисловців і землевласників не лише підтримали

військових та інших людей, що постраждали внаслідок війни, а й надали приклад соціально відповідальних та громадсько свідомих підприємців, які готові допомогти вразливим групам населення як у мирний час, так у в найбільш скрутні періоди.

Вітчизняна благодійницька традиція також проявлялася в період Української революції 1917-1921 років. У час, коли наш народ розпочав черговий національно-визвольний спротив та намагався реалізовувати державотворчі процеси українці попри низку труднощів продовжували підтримувати одне одного. Разом із тим, тогочасні представники влади також взяли до уваги можливості благодійної діяльності й намагалися її координувати відповідно до потреб держави, яка бореться за власну незалежність. Зокрема, відомо про Звернення Українського Генерального Військового Комітету очолюваного Симоном Петлюрою від 3 жовтня 1917 року до українського народу з проханням підтримати матеріально формування національної армії. Документ написаний у патріотичному стилі – він закликає усіх небайдужих допомогти військовим та їхнім родинам такими словами: «Зогрійте любовью Вашою синів і братів Ваших, що на фронті в Українських дивізіях боронять наш край і життя своє оддають для нього; покажіть їм, що Ви пам’ятаєте про них. Допоможіть тим жінкам солдатів, що спинились зараз без помочі і не мають змоги впоратись з хазяйством» [9, с. 186]. У «Зверненні» також наголошено на необхідних на фронті речах – «Жертвуйте гроші, хліб, рукавиці, навушники, полотно, онучи, теплу одержу на осінь та на зиму, шапки, теплі штани, жилетки, тютюн, мило, сало і всякі харчі...» –, які Генеральний Військовий Комітет прохає зібрати увесь народ: «Налагодьте і організуйте се діло широко по селах, містечках по всій нашій Україні» [9, с. 186].

Ще одним прикладом звернення офіційної влади до народу щодо надання благодійної допомоги військовим є Відозва до українців, складена Департаментом пропаганди Міністерства преси й пропаганди УНР від 10 листопада 1919 року. У документі присутній опис реального становища військовослужбовців на фронті, а також наявна своєрідна агітація до спільної

доброчинної та волонтерської діяльності на користь війська. Зокрема, у «Відозві» вказується наступне: «...військо находиться в скрутному становищі: воно не одягнуто, не обуто. Так допоможіть же, громадяне, нашим славетним козакам одягом і взуттям! Всі ж годні до війська ставайте в ряди амії. Всі ж звільнені від військової повинности і жіноцтво організовуйте санітарну допомогу козакам. Тісніше з'єднаємо наші ряди і перемога буде за нами» [6, с. 160].

Варто зауважити, що Симон Петлюра, вже у ролі Головного Отамана, також неодноразово нагадував суспільству, що воно дуже завдячує своїм воїнам у такий спосіб формуючи в українців почуття національної відповідальності, і водночас звертаючи увагу на потребу армії у волонтерській допомозі. Чудовим прикладом такої його діяльності є виступ після військового параду з нагоди проголошення Акта Злуки УНР та ЗУНР в Києві у січні 1919 року, де Петлюра зазначав наступне: «Громадяни, кілька хвилин тому ви бачили наше рідне військо, яке з сьогоднішньої урочистости пішло одразу в бій, щоб боронити від ворога вашу землю, ваші хати, вашу честь, вашу майбутність... Громадяни, будьте гідні свого війська і дбайте про нього» [10, с. 366]. На наш погляд, виклад на шкільних уроках історії України інформації про такі звернення офіційної влади до суспільства буде корисним не лише з огляду на їхню подібність до реалій сучасної російсько-української війни, а й через можливість навести учням приклад спроби формування свідомої нації, яка вміє об'єднатися заради досягнення спільної цілі. При цьому, вказані випадки також показують, що консолідація народу здатна відбуватися навіть у скрутні часи, а її інструментом може бути одна з найбільш гуманних та безкорисливих форм діяльності людини – благодійництво.

Свідченням реальної допомоги українців одне одному в часи революції може слугувати лист-подяка Симона Петлюри від 28 лютого 1919 року до керівництва ЗУНР за теплий прийом. У ньому він, зокрема, наголошував на благодійній діяльності тогочасного громадянського суспільства, описуючи її у такий спосіб: «Народні маси, хоч змучені війною, хоч і перебувають в лихих

обставинах, все ж несуть жертви в цілях захисту нашої спільної батьківщини і охорони суверенітету нашої Держави... Подивляюсь тій енергії та ініціятиві, з якою ріжні національно-громадянські організації ставляться до потреб моменту і допомагають державній владі та війську в задоволенню його потреб» [9, с. 241]. Таким чином, на початку ХХ століття вітчизняна благодійницька традиція продовжила свій попередній розвиток, почала поступовий процес інституалізації, а також набула нових форм та поширення серед людей, передусім через події Першої світової війни та Української революції 1917-1921 років. У цей період українські благодійники не лише підтримували соціально вразливі групи населення, а й опікувалася національною культурою і наукою, виступаючи своєрідним чинником консолідації суспільства.

4.2. Інституційно-правові засади та сучасна практика благодійництва в Україні

Після десятиліть затишшя у радянську добу, коли доброчинність сприймалася як такий собі «буржуазний пережиток», українська традиція благодійництва відродилася зі здобуттям незалежності. Від 1991 року й по сьогодні в нашій країні поступово формувалося й вдосконалювалося законодавство у сфері благодійності. Наразі основу правової системи щодо даного питання формують такі нормативно-правові акти як: Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [1], Закон України «Про волонтерську діяльність» [2], Закон України Закон України «Про гуманітарну допомогу» [3], Закон України «Про культуру» [4], Закон України «Про соціальні послуги» [5] тощо. Кожен з цих документів розглядає певний аспект благодійної, меценатської й волонтерської діяльності, або ж описує дані процеси загалом, у такий спосіб утворюючи систему норм, які забезпечують внутрішню узгодженість даних процесів, їхнє ефективне функціонування та несуперечливість.

Найбільш широко благодійництво розглянуто у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», позаяк він «визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання

відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій» [1]. Вказаний нормативно-правовий акт подає офіційне визначення понять, що пов’язані з благодійницькою та меценатською сферою діяльності, вказує можливі види й форми доброчинності та окреслює загальні засади роботи благодійних організацій в Україні.

Своєю чергою, Закон України «Про волонтерську діяльність» регулює конкретну форму благодійності та питання пов’язані з нею. У документі наголошено на можливих напрямах провадження даної діяльності, у тому числі тих, що є найбільш актуальними для нашої країни під час російсько-української війни. Зокрема, п. 3, ст. 1 вказує на такі можливі спрямованості волонтерства: «надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції», а також «захисту безпеки населення та інтересів держави у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України» [2]. Таким чином, даний закон сприяючи полегшенню організації та безпосереднього надання допомоги волонтерами протегує таку форму благодійної діяльності, а відтак – підтримує усіх небайдужих, які намагаються рятувати життя інших.

Закон України «Про гуманітарну допомогу» також складає важливу частину вітчизняного законодавства у сфері благодійництва, оскільки визначає основні засади надання та отримання зазначеного виду підтримки. Зауважимо, що у цьому нормативно-правовому акті (п. 2 ст. 1) під поняттям гуманітарної допомоги розуміється «цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном» [3]. Слід зазначити, що норми даного закону дозволяють благодійникам та

благодійним організаціям, особливо під час воєнного стану, ефективно надавати підтримку, або ж направити грошову чи матеріальну допомогу від громадян зарубіжних країн, тим, хто її потребує у зв’язку з різноманітними обставинами (часто незалежними від них).

Закон України «Про культуру» та Закон України «Про соціальні послуги» не мають безпосереднього благодійного спрямування, проте вони доповнюють вітчизняне законодавство у цій галузі. Зокрема, відповідно до ст. 31 Закону України «Про культуру» різноманітним громадським організаціям та благодійним фондам надається можливість брати участь у «реалізації державної політики у сфері культури», у тому числі завдяки фінансовій допомозі у втіленні «культурних програм розвитку літератури та мистецтва», а також «підтримки талантів і творчих починань у сфері культури, розв'язання соціальних і побутових проблем професійних творчих працівників» [4]. Своєю чергою, Закон України «Про соціальні послуги» окреслюючи основні напрями державної політики у сфері надання соціальних послуг у п. 9 ст. 9 наголошує на можливості залучення «громадських об’єднань, благодійних та релігійних організацій до участі в реалізації цього Закону», у такий спосіб розширюючи сфери можливих напрямів діяльності для благодійних організацій [5].

Існують й інші нормативно-правові акти, які регулюють питання пов’язані з благодійницькою та меценатською діяльністю, її організацією, функціонуванням та слідкують за дотриманням принципів прозорості й гласності під час даних процесів. Прикладом такого документу можу бути Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування». Цей нормативний акт не лише допомагає благодійним організаціям та меценатам реалізовувати власні доброчинні прагнення, а й «визначає вимоги до отримання, використання та обліку благодійних (добровільних) внесків і пожертв», які можуть бути отримані «бюджетними

установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання» [7].

Таким чином, вітчизняне законодавство має низку законів та нормативно-правових актів, що регулюють благодійну, волонтерську та меценатську діяльність, забезпечуючи її основі правові засади, ефективність та прозорість. Чинна нормативна база водночас визначає основні принципи й напрями благодійництва та створює сприятливі умови для залучення громадян України (можливе залучення й іноземців) до продовження благодійницької традиції, яка відіграє особливо важливе значення в умовах війни. На наш погляд, висвітлення в сучасній українській школі інформації про сучасну правову систему у галузі благодійності здатне допомогти учням не лише краще зрозуміти принципи вітчизняної доброчинності, а й вчергове показати її важливість для суспільства. Крім того, вчителі мають змогу використати такі дані для побудови міжпредметних зв’язків на уроках історії України, громадянської освіти та основ правознавства.

Разом із тим, слід вважати, що сучасна законодавча система хоч і регулює процеси організації та функціонування благодійності, проте все ж часом може викликати різноманітні дискусії щодо вдосконалення певного аспекту закону шляхом внесення поправок. На нашу думку, такі питання не варто оминати увагою, чи відкладати їхнє вирішення, позаяк державі, особливо під час воєнного стану, не завжди вистачатиме ресурсів на розв’язання певних соціальних питань. У такій ситуації благодійні організації, меценати і волонтери можуть стати чи не єдиним «фактором їх успішного вирішення» [13, с. 79]. Тому пропонуємо розглянути представлений у липні 2024 року законопроєкт «Про внесення змін до деяких законів України щодо меценатської діяльності у сфері культури», який зокрема пропонує розширити напрями «меценатської діяльності та використання меценатської допомоги», а також сприяти вдосконаленню інформаційного «забезпечення меценатської діяльності» [44, с. 262]. Крім того, у документі присутні пропозиції щодо зміни і вдосконалення деяких термінів щодо даного питання, приміром «меценат культури», який визначається як «фізична особа або

юридична особа приватного права, яка провадить меценатську діяльність у сфері культури» [8, с. 1]. В цілому, даний законопроєкт, як і можливі майбутні пропозиції щодо вдосконалення правової бази у галузі благодійництва, має вагоме значення, оскільки виносить на обговорення питання необхідності популяризації даної діяльності та створення максимально сприятливих умов для її реалізації.

Попри це, пропонуємо розглянути деякі приклади сучасних благодійних та меценатських ініціатив, які свідчать про залучення нових поколінь українців до вітчизняної традиції доброчинності. Загалом, станом на 2025 рік в Україні зареєстровано понад 32 тисячі благодійних організацій. Найбільш чисельними та масштабними благодійницькими товариствами незалежної України, що займаються розвитком національної культури, освіти і науки та сприяють поширенню й вдосконаленню явища благодійності, є: «Український форум благодійників», заснований у 2005 році, «Асоціація благодійників України», створена у 2011 році, «Фонд родини Загорій» (Zagoriy Foundation), утворений у 2015 році, а також Ліга українських меценатів, яка діє ще з 1994 року. Чималий внесок у розвиток даної сфери зробив Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, який щорічно проводиться у День української писемності та мови (раніше – 9 листопада, а станом на сьогодні – 27 жовтня) маючи за головну мету «утвердження державного статусу української мови, підняття її престижу серед молоді, виховання поваги до рідної культури» [45, с. 5].

Варто зауважити, що у 2008 році Оленою та Мішелем Терещенками було продовжено українську традицію благодійництва оскільки тоді вони заснували благодійну організацію «Фундація спадщини Терещенків». Ця установа є свідченням збереження національної пам’яті та наступності у передачі від одного покоління до іншого досвіду залучення до доброчинної діяльності. Нащадки цього славнозвісного роду продовжують справу своєї родини займаючись захистом та популяризацією культурної спадщини Терещенків і благодійництва загалом. Восени 2013 року організація навіть провела благодійний гала-вечір, у ході якого «провели благодійний аукціон з продажу

мистецьких творів, хутряних виробів і ювелірних прикрас» та «влаштували лотерею з метою збору коштів на благодійність» [45, с. 9]. На наш погляд, висвітлення на шкільних уроках історії України прикладів теперішніх благодійних та меценатських ініціатив може вплинути на сприйняття учнями доброчинності не як абстрактного явища, а діяльності до якої вони можуть долучитися у будь-який момент свого життя. Крім того, вчителі за погодженням шкільної адміністрації та за наявності у своєму населеному пункті відповідної організації можуть запропонувати здобувачам освіти долучитися до доброчинної діяльності. У такий спосіб школярі мають змогу не тільки розвинути власну громадянську компетентність та отримають реальний досвід у цій сфері громадської активності, а й допоможуть своїй громаді, чи країні у розв'язанні певної проблеми.

Ще одним проявом залучення сучасного українського народу до благодійництва беззаперечно є явище волонтерства, яке найбільш яскраво виразилось з початком гібридної російсько-української війни у 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 році. З того часу й до сьогодні воно виконує надзвичайно важливу роль будучи одним із найбільш ефективних способів «мобілізації внутрішніх соціальних ресурсів громадянського суспільства» задля розв'язання гострих соціальних проблем в країні [28, с. 202]. Крім того, дана форма благодійності стала одним із найбільш важливим засобом для реалізації різноманітних ініціатив на підтримку Збройних Сил України, зокрема шляхом забезпечення військовослужбовців «необхідними засобами, медичним обладнанням та психологічною підтримкою» [28, с. 203]. Протягом останніх дванадцяти років волонтерство також набуло неабиякого поширення серед суспільства, зуміло значно розширити напрями й способи надання необхідної допомогти, а у деяких своїх проявах набуло масового характеру. Своєю діяльністю українські волонтери зуміли не тільки врятувати життя своїх співвітчизників, а й продемонструвати реальний приклад самоорганізації народу та «велику силу громадянського суспільства як активного учасника соціальних трансформацій в Україні» [28, с. 203].

Висновки до розділу 4

Отже, вітчизняна благодійницька традиція на початку ХХ століття продовжила свій розвиток у напрямі інституалізації через діяльність різноманітних товариств. Водночас, важливу роль у підтримці української культури, освіти, науки й інфраструктури продовжували відігравати великі підприємці та їхні родини. До даного процесу в міру своїх можливостей долучалися також «Просвіти» як провідні громадські культурно-освітні організації того часу. Разом із тим, з початком Першої світової війни у 1914 році та Української революції 1917-1921 років вітчизняне благодійництво зазнало певних змін, які в основному стосувалися розширення його масштабів, набуття волонтерством масового характеру та залученням офіційної влади до координації цих процесів. Незважаючи на період занепаду у радянську добу українська благодійна традиція зуміла відновитися після відновлення незалежності нашої держави. Відтак, з 1991 року розпочалося формування вітчизняної правової бази у даній сфері, яка сьогодні регулює відносини пов’язані з ефективною, прозорою і гласною організацією та реалізацією різних благодійних, меценатських та волонтерських ініціатив. У наш час відроджена благодійницька традиція набула особливо важливого значення, позаяк вчергове показала наскільки важливою для існування держави та збереження її незалежності й суверенності є доброчинна діяльність громадянського суспільства. Тому передача знань про благодійні справи наших предків і сучасників новим поколінням українців є необхідною як для збереження національної пам’яті, так і для виховання громадян, здатних до самоорганізації, захисту батьківщини та підтримки одне одного й держави загалом.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що українська благодійницька традиція виступає як один із ключових проявів соціальної активності нашого народу, що має глибокі історичні корені та характеризується соєю багатогранністю. Дане явище реалізується через такі форми як: меценатство, філантропія та волонтерство. Меценатство переважно спрямоване на підтримку культури, освіти й науки та є суто українським феноменом; філантропія охоплює ширший спектр соціальної допомоги різним верствам населення; волонтерство ж характеризується безкорисливою участю громадян у розв'язанні суспільно важливих проблем. Попри відмінності, усі ці форми благодійності об'єднані гуманістичними цінностями – милосердям, відповідальністю, солідарністю та прагненням до суспільного блага. Кожна з них може виражатися у різні способи та загалом має свої особливості, проте заразом вони об'єднані спільною метою – наданням допомоги тим, хто її потребує та працею на користь суспільного розвитку. Разом із тим, основу благодійної діяльності складають гуманістичні цінності, як-от милосердя, соціальна відповідальність, солідарність, патріотизм, які забезпечують її актуальність протягом різних історичних епох.

Проведений аналіз вітчизняної історіографії та джерельної бази засвідчує, що, попри наявність значного масиву праць, у сучасній науці відсутнє єдине універсальне трактування сутності благодійництва, що позаяк зумовлено багатогранністю даного феномену, його історичною еволюцією та різноманіттям форм прояву. Водночас у науковому середовищі сформувався певний консенсус щодо розуміння благодійної діяльності як важливого чинника розвитку суспільства. Відтак, в сучасній українській науковій літературі присутні твердження щодо благодійництва як явища, яке поєднує в собі меценатство, філантропію та волонтерство і ґрунтується на системі гуманістичних цінностей. З'ясовано, що важливу роль у дослідженні цієї проблематики відіграє комплексне використання історіографічної та джерельної бази, яка включає нормативно-правові акти, наукові праці, монографії, документальні збірники та

результати соціологічних досліджень. Саме поєднання цих джерел дозволяє не лише відтворити цілісну картину становлення та розвитку традиції благодійності в Україні, але й простежити трансформацію підходів до її інтерпретації у сучасному науковому та освітньому просторі.

Дослідження також показало, що формування вітчизняної благодійницької традиції розпочалося ще за часів існування Київської Русі, коли християнські морально-етичні норми стали соціально важливим явищем у житті людей. Впродовж наступних століть українська благодійність розвивалася під впливом різноманітних релігійних, соціально-економічних та політичних процесів. При цьому, у довгі періоди бездержавності вона виконувала не лише соціальні функції, а й націєтворчі, позаяк сприяла збереженню української культури, мови, освіти й науки, а також інших духовних традицій. Вже під час козацької доби благодійницька діяльність наших предків набула системного характеру та перетворилась на важливий інструмент підтримки суспільного й освітньо-культурного розвитку та формування національної еліти. В наступні історичні періоди вітчизняна благодійна традиція продовжувала свій розвиток, у тому числі завдяки залученості до даного явища великих підприємців та їхніх родин.

Зауважимо, що в дослідженні окрему увагу приділено ролі видатних українських діячів та народу загалом у становленні вітчизняної благодійної традиції. Зокрема, було з’ясовано, що меценатська діяльність національної еліти, праця волонтерів, участь громадських та культурно-освітніх організацій та їхніх учасників і спонсорів у різноманітних доброчинних ініціативах відігравала значну роль у розвитку нашої культури, освіти й науки протягом століть. Крім того, благодійництво сприяло створенню цілої низки освітніх закладів, лікарень, церков та соборів, розбудові інфраструктури, підтримці чималої кількості митців та науковців, що в результаті мало вагомий вплив на формування інтелектуального та культурного потенціалу українського народу.

Разом із тим, нами було встановлено, що у ХХ столітті вітчизняна благодійність зазнала суттєвих змін, у тому числі через початок Першої світової війни у 1914 році та Української революції 1917-1921 років. У цей період

благодійництво набуло більш масового характеру, могло координуватися офіційною владою та стало важливим засобом підтримки української армії. Після встановлення радянської влади на території України розвиток благодійності був певною мірою призупинений до моменту відновлення незалежності у 1991 році. Протягом останніх тридцяти п’яти років у нашій державі поступово формувалися правові засади благодійницької діяльності, а в суспільстві відновлювалася традиція доброчинності. Станом на сьогодні дане соціальне явище відіграє надзвичайно важливу роль у підтримці Збройних Сил України та сприяє збереженню суверенності й незалежності нашої країни під час російсько-української війни. Таким чином, вітчизняна благодійність демонструє високий рівень самоорганізації суспільства, його згуртованість та готовність громадян до взаємодопомоги навіть у кризові періоди. Зауважимо, що з 2014 року волонтерський рух також став одним із ключових чинників підтримки держави її народом, а також сприяв розвитку обороноздатності в Україні.

В дослідженні обґрунтовано, що висвітлення традиції української благодійної та меценатської діяльності в шкільному курсі історії України є доцільним, оскільки це дозволяє учням: краще зрозуміти закономірності історичного розвитку, допомагає усвідомити роль людини та свідомого громадянського суспільства в історичних процесах, а також сприяє формуванню історичної та громадянської компетентностей. Ознайомлення здобувачів освіти з реальними прикладами благодійної діяльності наших предків та сучасників також вливає на процес виховання у них почуттів патріотизму, відповідальності, навичок емпатії та готовності до активної участі у суспільному житті країни. Крім того, вчителі можуть використовувати різноманітні методи і прийоми навчання у ході проведення занять з даної тематики, а відтак – мають творчу свободу в організації уроків. Зокрема, висвітлення питання вітчизняного благодійництва може відбуватися як у класичному форматі, так і з використанням міжпредметних зв’язків з окремими дисциплінами (приміром, громадянська освіти чи правознавство). За наявності відповідних умов можливе

й безпосереднє залучення здобувачів освіти до благодійної діяльності, що в перспективі здатне позитивно вплинути на особистісний розвиток школярів.

Отже, українська традиція благодійництва є важливим історичним явищем для нашого народу, оскільки вона поєднує поєднує минуле й сьогодення та виступає важливим чинником розвитку суспільства і держави. Її збереження, осмислення та популяризація в освітньому процесі та науковому дискурсі мають значний виховний потенціал, а також сприяють формуванню свідомих, відповідальних і активних громадян. Передача знань про акти благодійництва наших предків є необхідною умовою збереження національної пам'яті та подальшого розвитку українського суспільства на засадах гуманізму, солідарності та взаємопідтримки. Подальші наукові дослідження даної теми можуть бути спрямовані на поглиблення історіографічного аналізу благодійної та меценатської діяльності в Україні, зокрема через узагальнення різноманітних наукових підходів до її осмислення як складного і багатогранного соціального, культурного, історичного та правового явища. Перспективним напрямом також є розробка нових методичних підходів до інтеграції тематики вітчизняної традиції благодійництва у шкільний курс історії України, удосконалення навчально-методичного забезпечення та розширення міжпредметних зв'язків, що загалом сприятиме підвищенню ефективності історичної освіти. Зауважимо, що подальші наукові розвідки у цій спрямованості заразом здатні допомогти у формуванні в учнів ціннісного ставлення до традиції доброчинності як важливої складової національної історико-культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Список використаних джерел

1. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text (дата звернення: 21.09.2025).

2. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20230101#Text (дата звернення: 21.09.2025).

3. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text (дата звернення: 21.09.2025).

4. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/ed20160116#Text (дата звернення: 21.09.2025).

5. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 21.09.2025).

6. Надтока О.М. Українська революція 1917-1921 років у волянсіях: зб. документів. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2018 р., 281 с.: іл.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування» від 04.08.2000 № 1222. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-%D0%BF/ed20090515#Text (дата звернення: 21.09.2025).

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо меценатської діяльності у сфері культури № 14276 від 05.12.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59251 (дата звернення: 21.09.2025).

9. Сергійчук М.І. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. Т. IV / Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 700 с.

10. Сергійчук М.І. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. Т. V / Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2016. 632 с.

2. Список використаної літератури

11. Азарцева Л. С. Вплив меценатства як форми благодійності на розвиток стародавніх культур. *Культура України*. Харків, 2015. Вип. 48. С. 86-96. URL: https://surl.li/fhyrht (дата звернення: 21.09.2025).

12. Баличева, Л. (2023). Благодійність у Харкові в XIX столітті. *Літопис Волині*. Одеса, 2023. Т. 28. С. 56-61. URL: https://surl.lu/dmjshx (дата звернення: 21.09.2025).

13. Гальчич, І. П. Державна соціальна політики у сфері доброчинності в Україні. *Соціальний захист у дискурсі сучасних реалій : монографія.* Київ: вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 76-84. URL: https://surl.li/qldzmj (дата звернення: 21.09.2025).

14. Герасимов Т. Ю. Благодійництво як індикатор суспільних настроїв у містах Правобережної України в період Першої світової (1914–1917 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2017. Вип. 47. С. 92-95. URL: https://surl.li/phrxmb (дата звернення: 21.09.2025).

15. Грєбцова І. Становлення благодійного руху і Новоросійському краї: форми і напрямки доброчинної діяльності. *Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи:* зб. наук. пр. за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл, 2019. С. 14-20. URL: https://surl.lu/zjlpwh (дата звернення: 21.09.2025).

16. Дзюбан О.В. Роль меценатства в становленні та розвитку українського спорту (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові праці. Історія*. Миколаїв, 2012. Т. 180. № 168. С. 31-34. URL: https://surl.li/fbixmt (дата звернення: 21.09.2025).

17. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*, Київ, 2005. № 4. С. 159-177. URL: https://surl.li/fqvqlt (дата звернення: 21.09.2025).

18. Дорошева А. Специфіка реалізації доброчинних акцій в умовах міста: на прикладі Одеси другої половини XIX століття. *Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи:* зб. наук. пр. за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл, 2019. С. 26-30. URL: https://surl.lu/zjlpwh (дата звернення: 21.09.2025).

19. Жеребило І. Меценатство як прагнення до суспільної користі в Україні. *Соціогуманітарні проблеми людини*. Львів, 2008. №3. С. 82-90. URL: https://surl.li/nozpmc (дата звернення: 21.09.2025).

20. Житник М. М. Благодійність у соціально-філософській ретроспективі та перспективі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. пр. Київ, 2015. № 2 (44). С. 43–49. URL: https://surl.lu/mpwrbs (дата звернення: 21.09.2025).

21. Захарчук Р.А. Благодійна діяльність & волонтерська діяльність: зміст та форма. *Наукові записки, серія «Право».* Кропивницький, 2023. №14. С. 308-313. URL: https://surl.lu/yflogh (дата звернення: 21.09.2025).

22. Ільїн О. Благодійність як показник рівня розвитку соціальної відповідальності людини. *Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи:* зб. наук. пр. за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл, 2019. С. 37-40. URL: https://surl.lu/zjlpwh (дата звернення: 21.09.2025).

23. Колосова Н. А. Європейські традиції меценатства в історії культури України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2013. № 3. С. 67-71. URL: https://surl.li/jqeqzs (дата звернення: 21.09.2025).

24. Кравченко О. О., Матрос О. О. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Умань, РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: https://surl.li/nxftiy (дата звернення: 21.09.2025).

25. Матяж С. Теоретичний аналіз поняття «меценатство». *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, Миколаїв, 2008. Вип. 13. С. 264-271. URL: https://surl.li/mwtgqb (дата звернення: 21.09.2025).

26. Москаленко В. Г., Пустомітенко О. Д. Меценатська діяльність Івана Мазепи. *Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства* : зб. наук.

пр., Кривий Ріг, 2011. Вип. 9. С. 65-76. URL: https://surl.lt/pitjbs (дата звернення: 21.09.2025).

27. Нарадько А.В. Благодійність у сфері освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століть): монографія. Полтава, Видавництво ПолтНТУ, 2016. 180 с. URL: https://surl.lt/dyipnp (дата звернення: 21.09.2025).

28. Олійник Г., Масловська О. Сучасний стан волонтерського руху в Україні, особливості розвитку. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року). Тернопіль, 2024. С. 200-204. URL: https://surl.li/scqxlq (дата звернення: 21.09.2025).

29. Пасічник М.С. Історія України: навчальний посібник. 2-ге видання. Київ: Знання, 2006. 735 с. URL: https://surl.lt/qczxoa (дата звернення: 21.09.2025).

30. Рожкова Л.І. Благодійність в роки Першої світової війни (на матеріалах Сумщини). *Сіверщина в історії України:* зб. наук. пр. Київ, Глухів, 2015. Вип. 8. С. 248-253. URL: https://surl.li/ppewpo (дата звернення: 21.09.2025).

31. Романюк Н. Й. Благодійна та меценатська діяльність підприємців Південно-Західного краю (XIX – поч. XX ст.). *Волинські історичні записки*. Житомир, 2011. Т. 6. С. 29-35. URL: https://surl.li/kjwyhd (дата звернення: 21.09.2025).

32. Романюк Н. Й. Благодійництво і меценатство як засіб підвищення соціального статусу підприємців Південно – Західного краю Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вісник аграрної історії*. Київ, 2013. Вип. 6-7. С. 189-198. URL: https://surl.li/ufcyot (дата звернення: 21.09.2025).

33. Святненко А. В. Меценатство Івана Мазепи в культурно-духовній сфері. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2017. № 1. С. 39-43. URL: https://surl.li/mplahf (дата звернення: 21.09.2025).

34. Северин-Мрачковська Л. Доброчинність та меценатство як вияв взаємодії моралі та економіки (соціально-філософський аналіз). *Міленіум: Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2012. № 3. С. 32–36. URL: https://surl.lu/kbvggd (дата звернення: 21.09.2025).

35. Сербин Р.А. «Благодійна діяльність» і «Меценатство»: співвідношення понять у науці та законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Право».* Ужгород, 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 1. С. 85-88. URL: https://surl.lu/obpaen (дата звернення: 21.09.2025).

36. Сербин Р.А. Особливості меценатської, миротворчої діяльності та їх видів (адміністративно-правовий аспект). *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2016. № 11. С. 151-155. URL: https://surl.li/nkhhec (дата звернення: 21.09.2025).

37. Сербин Р. А. Теоретико-правові засади поняття благодійної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2015. Вип. 75. С. 412-416. URL: https://surl.li/jntzcc (дата звернення: 21.09.2025).

38. Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: нариси з історії української культури. Видавництво М. П. Коць: Ярославів Вал, 2001. 328 с. URL: https://surl.li/ucywcr (дата звернення: 21.09.2025).

39. Сергієнко Д. В. Меценатська діяльність жіноцтва родини Терещенків (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Вип. 44. Т. 1. С. 87-90. URL: https://surl.lu/qnensj (дата звернення: 21.09.2025).

40. Стоцька Д. Формування і розвиток благодійництва та меценатства в Україні (X-XIX ст.). *Наукові праці студентів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський, 2026. Вип. 23. Ч. 1. С. 54-57.

41. Ступак Ф. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX століття): дис. докт. іст. наук. Київ, 2010. 434 с. URL: https://surl.li/ffwsfj (дата звернення: 21.09.2025).

42. Супрун Н. А. Незгасима пам'ять про "згаслий рід" (До 205-ліття Григорія Галагана). *Історія народного господарства та економічної думки України*. Київ, 2024. Вип. 57. С. 170-194. URL: https://surl.li/qucdqb (дата звернення: 21.09.2025).

43. Тищенко О.В. Еволюція благодійної діяльності як суспільно-правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, серія*

«Юриспруденція». Одеса, 2015. №14. Т. 1. С. 112-115. URL: https://surl.li/rsmyrs (дата звернення: 21.09.2025).

44. Фесенко В. В. Економічне стимулювання меценатства: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* Київ, 2024. № 4. С. 261–265. URL: https://surli.cc/fmowux (дата звернення: 21.09.2025).

45. Шлепакова Т. Л. Меценатство як важливе джерело недержавної підтримки культури в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2013–2014 рр.). *Ротапринт НПБ України, ДЗК.* Київ, 2014. Вип. 6/5. 36 с. URL: https://surl.li/fybdhb (дата звернення: 21.09.2025).

46. Щербина С.І., Красюк В.Л. Меценатство українських підприємців Наддніпрянщини XIX – початку XX століття (на прикладі родини Терещенків). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського, серія «Історичні науки».* Київ, 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 116-120. URL: https://surl.li/eonydn (дата звернення: 21.09.2025).

47. Zagoriy Foundation («Фонд родини Загорій»). Дослідження сфери благодійності. *Zagoriy Foundation*. Київ, 2025. 64 с. URL: https://surl.li/nzoats (дата звернення: 21.09.2025).

48. Zagoriy Foundation («Фонд родини Загорій»). Загальнонаціональне дослідження «Благодійність очима українців». *Zagoriy Foundation*. Київ, 2019. 7 с. URL: https://surl.li/lkxizo (дата звернення: 21.09.2025).